

23/2014

Hulluuden ja epätoivon hallinnan historiasta

Arvio teoksesta Pietikäinen, Petteri: *Hulluuden historia*. Helsinki: Gaudeamus 2013. 456 s.

Anna Niiranen

”Hulluuden historia ole sama kuin mielisairauden historia”. Oulun yliopiston aate- ja oppihistorian professorin Petteri Pietikäisen (s. 1964) keväällä 2013 julkaistu teos *Hulluuden historia* käy laajasti läpi hulluutta ja sen historiaa länsimaissa aina antiikista meidän aikaamme asti. Pietikäinen käyttää kirjassaan ilmiöstä nimenomaan käsitettä ”hulluus”, eikä puhu esimerkiksi ”mielisairauksista” tai ”psykiatrian historiasta”. Termillä hän haluaa purkaa hulluuden medikaalisia määritelmiä ja korostaa erityisesti sen kulttuurisidonnaisuutta. Käsitteiden käyttöä ja teoksen laajaa näkökulmaa voi hyvin pitää perusteltuina.

Mitä hulluus sitten on? *Hulluuden historiaa* lukiessa huomaa helposti, ettei hulluuden määrittely ole missään mielessä yksinkertaista. Sen ilmentyminen, omakohtaiset kuvaukset ja määrittely-yritykset, siinä missä sen ympäristönsä kontekstoiva kulttuurikin, ovat alati muuttuvia ja monimuotoisia – ja siksi melko hankalasti hahmotettavia. Pietikäinen painottaa hulluuden kulttuuri- ja aikasidonnaisuutta – antiikin käsitykset eivät kuvaa 1800-luvun hulluutta, eivätkä keskiaikaiset hulluuden selitykset riivaajineen ja piruineen kelpaa totena 2000-luvulla. Varsinkin lääketieteellä 1800-luvulta lähtien on ollut merkittävä rooli määrittelyiden rakentajana, vaikka myös uskonto, lainsäädäntö, erilaiset uskomukset ja tavat ovat muokanneet mielikuvia ja näkemyksiä hulluudesta ja muista mielen sairauksista.

Vaikka mielenterveyden järkkyminen usein leimataankin yksittäisen ihmisen ongelmaksi, hulluudessa on aina kyse myös suuremmasta kokonaisuudesta. Pietikäinen tiivistää yksilön ja yhteiskunnan ajallisen riippuvuussuhteen kirjassaan: ”Ihmisten oireilu heijastaa eri aikakausien maailmankuvaa ja ihmiskäsitystä.” Juuri tässä mielessä hulluus ja erilaiset mielenterveyden häiriöt ovat kulttuurintutkimuksen kannalta tärkeä ja tarpeellinenkin tutkimuskohde. Kertomukset ja kuvaukset hulluudesta ovat erityisen paljastavia, sillä ne asettavat yhteiskunnan normit, odotukset ja kulloisetkin ihanteet aivan erityislaatuiseen ristivaloon. Määritelmien suhteellisuudessa ja historiallisuudessa piilee tosin myös vaaroja. Esimerkiksi

ruotsalainen aatehistorioitsija Karin Johannisson on kirjoittanut historian tulkinnoissa piilevästä anakronismin riskistä: ”Jos tunne- ja herkkyyškieltä yritetään ymmärtää jossakin muussa kuin sen omassa historiallisessa kontekstissaan, tulkinta menee todennäköisesti vikaan.” Johannisson itse on laatinut mainiossa teoksessaan ”*Melankolian huoneet – alakulo, ahdistus ja apatia sisällämme*” (2012) melankolialle historiallista tunnekartastoa ja kuvannut niitä monia merkityksiä, joita melankolialle on eri aikoina annettu.

Petteri Pietikäinen on jakanut *Hulluuden historiassa* käsittelynsä neljään suureen ajalliseen ja teemalliseen kokonaisuuteen. Ensin hän valottaa lyhyesti aikaa antiikista valistukseen. 1600-luvulla esiin nousi uudenlaisia näkemyksiä hulluudesta mielen sairautena, mikä naturalisoi keskiaikaisen hulluuden käsityksen ihmisiä piinaavilta jumailta, piruilta ja riivauksilta. Hulluuden suuri kertomus alkaa kuitenkin varsinaisesti 1800-luvulta, jolloin lääketieteen medikalisoituminen nosti psykiatrit hulluuden ja mielen asiantuntijoiksi. Medikaalisen mielisairaanhoidon myyttiseksi käännekohtaksi on perinteisesti nostettu vuosi 1793, jolloin ranskalainen lääkäri Philippe Pinel kirjaimellisesti vapautti Bicêtren mielisairaalan potilaat kahleistaan. Teko jäi hulluuden historiaan, sillä Pinel kollegoineen halusi tuoda mielisairaanhoidon valistuksesta omaksuttua humaaniutta, edistystä ja tieteellisyyttä. Todellisuus on tietysti ollut hulluuden historiassakin aivan toinen asia kuin alan idealistiset periaatteet. 1900-luvun Pietikäinen nimeää kirjassaan puheterapian, psykokirurgian ja pillereiden vuosisadaksi.

Hulluus häiritsee ja siksi sitä hoidetaan. Pyrkimys on usein ollut hyvä, mutta hoidoilla on ollut myös nurjat ja vastenmieliset puolensa. Hulluuden historiassa on siksi käsiteltävä myös hulluuteen ja mielen sairauksiin liittyntä eristämisen, riiston ja tuhoamisen tematiikkaa. Painolastina koko alalla on ollut yhteiskunnan ja hoitavan tahon vallankäyttö sekä hoitomuodot, joiden vaikutukset potilaan terveydentilaan ovat toisinaan olleet vähintäänkin kyseenalaiset. Hulluus on sekoittunut muun muassa 1600-luvun Euroopassa noitavainoihin ja myöhemmin sillä on perusteltu eri ihmisryhmien degeneraatiota ja rotuhygieniää – se on ollut syy pakkosterilisoiteihin, eristämiseen ja jopa eutanasiaan.

Pietikäinen esittelee teoksessaan laajasti hulluuden kirjavia hoitomuotoja. Mieli on ollut sairas, mutta sen hoitaminen on pitkään ollut hyvin ruumiillista: järkkynyttä mieltä on saatettu tasapainoon muun muassa kuppauksella, laksatiiveilla ja oksennuslääkkeillä, pakkolevolla, erilaisilla shokki- ja vesihoidoilla sekä eristämällä. Pahamaineinen pakkopaita ja muut erilaiset liikkumista rajoittaneet menetelmät tulivat myös tutuiksi monille mielisairaaloiden potilaille. Kaikkein huonomainein hulluuden hoitomuoto lienee kuitenkin 1900-luvun puolessa välissä käytössä ollut lobotomia, jossa aivoja mekaanisesti muokkaamalla puututtiin suoraan potilaan persoonallisuuteen. Usko hoidon tehoon oli vankkumaton, sillä myös lapsia leikattiin. Hulluuden historia näyttäytyykin välillä makaaberina koelaboratoriona, jossa on kokeiltu kaikkea, jolla on ehkä *saattanut* olla vaikutusta potilaan terveydentilaan.

Erityisen selvästi hulluuden historiassa esiin nousevat kuitenkin sukupuoli ja luokkatietoisuus: varsinkin köyhä mieleltään järkkynyt nainen on usein lääketieteen

historiassa ollut medikaalisen ja sosiaalisen intervention kohteena. Itse olisin kaivannut käsittelyyn enemmän tätä sukupuoleen sidottua hulluuden tematiikkaa – varsinkin kun 1800-luvulla naiseus ja lisääntyminen yhdistettiin usein juuri mielen sairauksiin. Hulluudessa tärkeää on myös sen ilmeinen poliittisuus. Se ei missään vaiheessa ole ollut demokratisoiva tekijä, vaikka suoraviivaisesti ajateltuna kuka tahansa on ollut ja on vaarassa tulla hulluksi. Ihmisen sukupuoli, yhteiskunnallinen asema, varallisuus ja myös ihonväri ovat aina vaikuttaneet potilaan samaan kohteluun. Hulluille yhteistä on lähinnä ollut se, että yhteiskunnallisesti heidät on useimmiten nähty hyödyttöminä, outoina ja epäsovivina puoli-ihmisinä, joiden olemassa olon oikeutukseenkin on saatettu joko suoraan tai välillisesti puuttua.

Useimmat hulluuteen ja erilaisiin mielenterveyden häiriöihin liittyvät historian tutkimukset näkevät hulluuden etäännytetyn akateemisen tiedon valossa. Pelottavinta hulluudessa on sen hahmottomuus ja määrittelemisen vaikeus – kuinka oikeastaan kuvailla hulluutta ja tehdä samalla oikeutta sen kanssa eläneille. Määrittelemisestä tekee vaikean myös se, että sitä, kuten ei muitakaan mielisairauksia voida paikallistaa samalla tavalla kuten katkennutta kylkiluuta tai murtunutta kättä. Koulukunta-ajattelussa hulluutta ja mielisairauksien syitä on etsitty aivoista, ja myös perintötekijöiden ja ympäristön vaikutuksia on pohdittu paljon. Hulluudesta parantuminenkin näyttää kuitenkin Pietikäisen kirjan valossa olevan hyvin kompleksinen asia. Pienelle osalle mielisairauksista on sittemmin löytynyt fysiologinen selitys, esimerkiksi bakteeriperäinen neurosyfilis eli aivokoppa on kadonnut länsimaista kokonaan penisilliinin myötä. Valtaosa teorioista hulluuden syistä näyttää sen sijaan päätyvän lopulta kysymysmerkkiin.

Yhdistävä tekijä hulluudessa näyttää olevan poikkeavuus, liiallisuus ja outous: hulluus on vieraantumista itsestä, toisista ihmisistä ja yhteiskunnasta. Tähän viittaa myös 1800-luvulla käytössä ollut termi *vieraantuminen*; mielisairaalaalääkäreitä kutsuttiin 1700-luvulta 1900-luvun alkuun asti ”alienisteiksi” (rans. aliéniste, engl. alienist). Hulluus on myös syvästi henkilökohtainen, kipeä ja sosiaalisesti usein stigmatisoiva asia. Tähän puoleen historian tutkimus ei usein yrityksistä huolimatta oikein tunnu pääsevän käsiksi: hulluuteen sisältyvää syvää inhimillistä kärsimystä ja epätoivoa on hyvin vaikeaa kuvata sanoin. ”Sattuu olla minä”, kuten englantilainen, sittemmin suomalaistunut ohjaaja ja kirjailija Neil Hardwick on kuvannut omaa vaikeaa masennustaan. Etäältä kirjoitettu historiankirjoitus tekee helposti mielisairaala-asumisesta iloisen piknikretken, jossa hulluus on vain pieni varjostuma edistyksen suuressa kertomuksessa. Toisaalta hulluuden demonisointikin luo vain uusia ennakkoluuloja. Tasapainottelu tieteellisyyden ja myötätunnon välillä voi olla vaikeaa.

Juuri sitä varten tarvitsemme *Hulluuden historian* kaltaisia kirjoja.

Kirjoittaja on yleisen historian tohtorikoulutettava Jyväskylän yliopistossa.